

τὴν ἀρχαίαν αἰδέσιμον τάξιν τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ, καὶ δρισθῆ ὅπως τοῦ λοιποῦ οἱ πράγματι ὁμοταγεῖς καὶ ὁμότιμοι καὶ ἀδελφοὶ μητροπολίται ἐπίσκοποι προκαθονται ἀλλήλους προηγούμενοι τῇ τιμῇ κατὰ τὰ πρεσβεῖα τῆς χειροτονίας· πρᾶγμα, τὸ ὅποτον τηρεῖται μὲν ἐπὶ τῶν τιτουλαρίων ἐπισκόπων, τηρεῖται δὲ καὶ ἐν τοῖς πολιτικοῖς ἀξιωμασιν ἐπὶ τῶν ἐμοτίμων καὶ ὁμοθαμίμων, προηγούμενων ἀλλήλους κατὰ λόγον τῆς ἀρχαιότητος τοῦ βαθμοῦ, πρᾶγμα ἄλλως τε γινόμενον καὶ ἐν τοῖς ἐπισκόποις τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος· διότι οἱ τὸν περὶ αὐτῆς συνοδικὸν τόμον συντάξαντες τῷ 1850 βλέποντες τὰ παρ' ἡμῶν ἄτοπα ἐθέσπισαν περὶ τῶν αὐτόθι ἐπισκόπων τὴν κατὰ τὰ πρεσβεῖα τῆς χειροτονίας προεδρίαν.

Πεπείσμεθα λοιπὸν ὅτι, ἂν ὁ πατριάρχης ἐν τῇ αὐτοῦ συνέσει μετὰ τῆς περὶ αὐτὸν ἱερᾶς Συνόδου προβῇ εἰς τὸ μέτρον τοῦτο καὶ διὰ τοὺς τοῦ ἰδίου θρόνου μητροπολίτας, αὐτῶν τῶν συνοδικῶν δεικνύντων ὡς ὁμοταγῶν τὸ πρῶτον παράδειγμα τῆς ταπεινοφροσύνης καὶ τῆς ἀποστρεφῆς τῆς κενοδοξίας ταύτης, θὰ συντελέσωσι τὸ πᾶν, ὅπως ἀρθῇ ἐκ μέσου εἰς ῥύπος καταμαλύνων τὴν ἀγνότητα καὶ τὴν θεϊότητα τοῦ ἐπισκοπικοῦ ἀξιωματος, οὗ τὸ ὕψος καὶ ὁ σκοπὸς τοσοῦτο παραγνωρίζεται καὶ παραβλέπεται κατὰ πρῶτον ὑπ' αὐτῶν τῶν περιβεβλημένων αὐτοῦ, καὶ ἔπειτα ὑπὸ τῶν ἄλλων τῆς Ἐκκλησίας μελῶν.

ΑΝΑΚΑΙΝΙΣΤΙΚΗ

ΤΗΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΗΘΙΚΗΣ ΔΥΝΑΜΙΣ ΕΠΙ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ,

ΕΝ ΣΧΕΣΕΙ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΗΘΙΚΗΝ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ.

(Συνέχεια καὶ τέλος· ἴδε ἀριθμ. 23).

Ὡς ὁ εὐγενέστατος καὶ ἰδιαίτατος κάρπὸς τοῦ χριστιανισμοῦ ἀνάγκη πρὸ παντὸς νὰ ὀνομασθῇ ἡ ἀγάπη, ἥτις τὸ μὲν ἐν τῷ βίῳ τῶν ἀρχαίων χριστιανῶν παρίστανε τοσοῦτο θαυμασίαν ἀντίθεσιν πρὸς τὸν ἐπικρατοῦντα τοῖς ἐθνικοῖς ἐγωῖσμόν, τὸ δὲ καὶ νῦν ἐστὶ ἐν ποικίλοις φαινομένοις ἀποκαλύπτει τὴν θεῖαν αὐτῆς δύναμιν. Ἐν οὐδεμιᾷ θρησκείᾳ ἐμφανίζεται ὁ Θεὸς ὡς ἡ ἀγία ἀγάπη ὅπως ἐν τῇ χριστιανικῇ, διὰ ταύτης δὲ τῆς πραστάσεως Θεοῦ ἀγαπῶντος τὸν κόσμον καὶ ἐκ τῆς ἀγάπης ταύτης θουσιάζοντος τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἐμελλε καὶ ἡ ἀγάπη νὰ καταστῇ ἡ ἀρχὴ ἡ ἐμψυχοῦσα τὴν ἀληθῆ χριστιανικὴν κοινωνίαν. Πρὸ τοῦ χριστιανισμοῦ ἡ ἰδέα τῆς ἀγάπης ἐμφανίζεται ἐν τισι ποιηταῖς ὡς

προϊωνισμὸς χρυσοῦ τινὸς αἰῶνος καὶ διαλάμπει ἀσθενῶς πῶς ἐν τοῖς θρησκευτικοῖς νόμοις ἐθνῶν τινῶν. Ἐν τοῖς συγγράμμασι τῶν Ἰνδῶν λίαν μεγαλοπρεπῶς ἐπιτάσσεται ἡ πρὸς τοὺς ἐχθροὺς ἀγάπη. Μὴ μόνον συγχώρει, λέγουσι ταῦτα, ἀλλὰ καὶ εὐεργετῇ τὸν παρασκευάζοντά σοι κακὸν ὅπως τὸ σᾶνταλον καθιστᾷ εὐώδη τὸν πέλεκυν, τὸν τέμνοντα αὐτό. Καὶ ὁμοίως εἰς ποίαν μεγάλην ἀντίθεσιν πρὸς τὴν πρὸς τοὺς ἀνθρώπους ὀφειλομένην ἀγάπην δὲν διατελεῖ ἡ εἰς ὅλον τὸν βίον τῶν Ἰνδῶν διεισδύσασα διαίρεσις τῶν φυλῶν καὶ ἡ περιρρόνησις τῶν Παριῶν καὶ Παυλιῶν! Ἀλλὰ καὶ ὅποια εἶναι ἄρα γε ἡ ἀγάπη αὕτη τῶν Ἰνδῶν; Ἐνῷ οὗτοι διατηροῦσι παραδείγματος χάριν νοσοκομεῖα διὰ τὰς ἀσθενεῖς δαμάλαις, αἱ μητέρες ρίπτουσι τὰ τέκνα αὐτῶν εἰς τὰ κύματα τοῦ Γάγγου καὶ αἱ γυναῖκες διὰ τῆς βίας ἐμβάλλονται εἰς τὰς πυρὰς τῶν συζύγων αὐτῶν. Ὅποια εἶναι ἡ ἀγάπη αὕτη, ὅταν εἰς τοὺς νόμους τοῦ Μενού εἶναι γεγραμμένον: «ἐὰν Σούδρας τις ὑβρίσῃ Βραχμάνον τινὰ, ἐμβάλλεται τότε εἰς τὸ στόμα αὐτοῦ δεκάπηγος πεφυρακτωμένη βράβδος· ἐὰν δ' ἐκεῖνος θελήσῃ νὰ διδάξῃ αὐτὸν τότε ἐγγέεται εἰς τὸ στόμα αὐτοῦ καὶ τὰ ὦτα ἔλαιον ζέον»;

Ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῖς ἄλλοις λαοῖς τῆς ἀρχαιότητος ἦν ξένη ἡ ἀγάπη. Ἐν Ἑλλάδι καὶ τῷ λοιπῷ ἐθνισμῷ ἡ ἀγάπη ἀπέβη κυρίως αἰσθητικῇ, ὅπου δὲ πνευματικώτερον ἐνοεῖτο, δὲν εἶχεν ἠθικὴν ἀλλὰ μόνον καλλιλογικὴν σημασίαν, ἥν ἐνθουσιασμός ὑπὲρ τοῦ ὠραίου. Ἡ πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπη ἐφαίνετο τοῖς Ἕλλησι παράδοξόν τι ὁ Ἀριστοτέλης ἐν τῇ ἠθικῇ αὐτοῦ λέγει, ὅτι παράδοξόν ἐστὶ καὶ ἄτοπον ἐάν τις εἴπῃ ὅτι ἀγαπᾷ τὸν Λία. Ἀλλ' ἐν τῷ χριστιανισμῷ ἡ πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὸν πλησίον ἄνευ διακρίσεως τῆς τάξεως καὶ τοῦ ἔθνους πρακτικὴ ἀγάπη κατέστη ἡ ἐμψυχὸς ἀρχὴ καὶ μήτηρ τῶν εὐγενεστάτων πράξεων. Ἡ ἰδέα τοῦ ὅτι πάντες οἱ ἄνθρωποι εἶναι ἀδελφοὶ πρῶτον διὰ τοῦ χριστιανισμοῦ διεδόθη. Τὸ μετὰ τοῦ αἰσθήματος τῆς θείας υἱοθεσίας συνδεόμενον αἶσθημα τῆς ἀδελφότητος ἦν ὅλως ξένον καὶ καινὸν εἰς τὴν τότε ἀνθρωπότητα, τὴν βεβαιωμένην εἰς τὸν ψυχρὸν ἐγωῖσμόν, οὕτως ὥστε οἱ ἐθνικοὶ ἐθαύμαζον τὴν πρὸς ἀλλήλους ἀγάπην τῶν χριστιανῶν καὶ πολλάκις πλήρεις ἐκπλήξεως ἐκραύγαζον, ἴδε πόσον ἀγαπῶσιν ἀλλήλους οἱ χριστιανοί.

Ἡ χριστιανικὴ ἀδελφικὴ ἀγάπη δὲν ἐδείκνυτο μόνον εἰς τὰς κοινὰς ἀγάπας τῶν πρώτων χρόνων ὅπου ἐπελανθάνοντο πάσης διαφορᾶς τάξεως, ἀναπτύξεως καὶ καταστάσεως, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ ἐνερ-

γητικῇ ὑποστηρίξει τῶν πτωχῶν, ἀσθενῶν, ὀρφανῶν, χηρῶν, ξένων καὶ τῶν ὑπὲρ τῆς πίστεως ἀγωνιζομένων, ὑπὲρ ὧν πάντων ἐκτάκτως τε καὶ τακτικῶς ἔρανοι κατεβάλλοντο καὶ ἀπεστέλλοντο πολλάκις εἰς κοινότητας δι' εὐρέων διαστημάτων ἀπ' ἀλλήλων χωριζομένας. Ἦδη κατὰ πρῶτον ἡδύνατό τις νὰ ἴδῃ τοὺς διαφορωτάτους ἀνθρώπους τῶν διαφορωτάτων λαῶν τῆς Εὐρώπης, Ἀσίας καὶ Ἀφρικῆς συνδεδεμένους πρὸς ἀλλήλους οὐχὶ διὰ πολιτικοῦ ἀλλὰ πνευματικοῦ δεσμοῦ, τῆς ἀγάπης.

Ἡ ἀδελφικὴ ἀγάπη τῶν χριστιανῶν ἐπέξετείνετο καὶ εἰς τὴν καθολικὴν ἀγάπην. Καὶ οἱ ἐκ τῶν ἐθνικῶν πτωχοὶ ἐλάμβανον πολλάκις πλουσίας ἐλεημοσύνας ἐκ τῶν χριστιανῶν, καὶ ἐν ἑκάστη δὲ θείᾳ λατρείᾳ προσήχοντο ὑπὲρ τῆς ἐπιστροφῆς καὶ σωτηρίας πάντων τῶν ἀνθρώπων. Ἡ καθολικὴ αὕτη ἀγάπη ἡ πέραν τῶν ὁρίων τῆς ἐθνικότητος καὶ τῆς πατρίδος ἐπεκτεινομένη, ἡ ἐν ἑκάστῳ ἀνθρώπῳ ἀναγνωρίζουσα ἀδελφὸν καὶ τέκνον τοῦ αὐτοῦ οὐρανοῦ πατρὸς, ἐξιδιάζει εἰς τὴν χριστιανικὴν θεωρίαν καὶ ἀπορρέει ἐκ τῆς πίστεως εἰς Θεόν, ὅστις πάντας ἀνθρώπους περιλαμβάνει ἐν τῇ ἀγάπῃ αὐτοῦ. Ἀληθῶς καὶ τινες τῶν ἀρχαίων σοφῶν ἐξυψώθησάν πως εἰς τὴν ὑψηλὴν ταύτην περιωπὴν. Οἱ Στωϊκοὶ παραδείγματος χάριν δυσχυρίζοντο ὅτι πάντας τοὺς ἀνθρώπους ἕνεκα τῆς φυσικῆς συγγενείας ὀφείλομεν νὰ θεωρῶμεν ὡς ἀδελφούς· ἀλλ' αἱ θεωρίαι αὗται ἔμειναν κεκλεισμέναι ἐν ταῖς σχολαῖς, οὐδέποτε δὲ κατέστησαν βάσεις καὶ ἐλατήριον τῆς ἡθικῆς ἐνεργείας, ἀρχὴ τῆς ζωῆς. Ἀπεναντίας ἡ ἀδελφικὴ τῶν χριστιανῶν ἀγάπη κατέστη ἀγάπη πρὸς τοὺς ἐχθρούς. Οἱ χριστιανοὶ καὶ σφαττόμενοι καὶ πυρὶ βαλλόμενοι καὶ θηρίοις ριπτόμενοι καὶ τὰ ἀνήκουστα βασανιστήρια ὑφιστάμενοι προσήχοντο ὑπὲρ τῶν διωκτῶν καὶ βασανιστῶν αὐτῶν, πρᾶγμα ἄγνωστον ὅλως εἰς τὴν ἀρχαιότητα. Βεβαίως καὶ παρά τισι τῶν ἀρχαίων βλέπομεν ἐπιτασσομένην τὴν πραότητα καὶ εὐμένειαν πρὸς τὸν ὑβρίζοντα, ἀλλ' οὐχὶ καὶ τὴν ἐσωτερικὴν ἐκείνην ἀγάπην τοῦ χριστιανισμοῦ, τὴν εὐποιούσαν τὸν ἐχθρόν. Ἐνῷ παραδείγματος χάριν ὁ Σωκράτης συνιστᾷ τὴν πρὸς τὸν ὑβρίζοντα ὀφειλομένην πραότητα (Κρίτ. 9-11), ἀλλαχοῦ (Ξεν. ἀπομ. 11, 3, 14. 6, 35) διακηρύττει ὡς ἀρετὴν ἀξίαν ἀνταμοιβῆς τὸ νικᾶν τοὺς μὲν φίλους εὐποιούντα τοὺς δ' ἐχθροὺς κακῶς. Ἐνῷ ὁ Κικέρων οὐδὲν θεωρεῖ ἐπαινετώτερον τῆς πραότητος καὶ εὐμενείας, ἀλλαχοῦ λέγει ὅτι δίκαιος ἄνθρωπος εἶναι ἐκεῖνος, ὅστις δυνάμενος ὠφελεῖ καὶ οὐδένα βλάπτει εἰμὴ ἐρεθιζόμενος ὑπὸ προγεγενημένης ἀδικίας· ἐν τούτοις πρῶτον ἐκ τῆς συνειδήσεως Θεοῦ ἀγαπήσαντος τὸν ἁμαρτωλὸν ἄνθρωπον ἡδύνατο ἡ πρὸς τοὺς ἐχθροὺς ἀγάπη νὰ ἀρυσθῇ τὴν

ζωτικὴν αὐτῆς δύναμιν· πρῶτον διὰ τοῦ χριστιανισμοῦ ἡ ἀγάπη ἐν γένει ἡδύνατο νὰ καταστῇ ἡ βᾶσις τοῦ ἡθικοῦ βίου καὶ νὰ παραγάγῃ καρποὺς, τοὺς ὁποίους καὶ νῦν ἔτι εὐρίσκομεν ζωηροῖς τοῖς χρώμασιν ἐξωγραφημένους ἐν ταῖς σελίδι τῆς ἱστορίας, ἐνῷ ἡ ἡθικὴ ἀρχαιότης ἡγνῶει τὴν ἀγάπην, ἣν ὅλως ἐγώϊστικὴ διότι τὸ κέντρον τῆς ἐνεργείας περὶ ὃ αὕτη ἐστρέφετο ἦν τὸ ἁμαρτωλὸν τοὺς ἀνθρώπους ἐγώ.

Τὸ μεγαλοπρεπὲς τοῦτο τῆς ἀγάπης γεγονός δὲ δηγεῖ ἡμᾶς εἰς τὴν παρατήρησιν ὅτι ἐν γένει διὰ τοῦ χριστιανισμοῦ τὰ ἥθη κατέστησαν πρᾶτερα, ἡμερώτερα καὶ ἀνθρωπινώτερα, ὅτι τὸ ἄνθος τοῦ γνησίου φιλανθρωπισμοῦ καίτοι τὸ ὄνομα δὲν εἶναι χριστιανικόν, ἀνεπτύχθη πρῶτον ὑπὸ τὸν ἑρινὸν ἥλιον τῆς χριστιανισμοῦ. Πρὸς τοῦτο ἄς ἐνθυμηθῶμεν μόνον πόσον ὠμῶς μετεχειρίζοντο οἱ Σπαρτιαῖται τοὺς Εἰλωτας καὶ ἰδίως οἱ Ῥωμαῖοι τοὺς δούλους· ἄς ἐνθυμηθῶμεν ὅτι ὁ Λούκουλλος ἐστί-ζεν αὐτοὺς ὅπως τρέφῃ τοὺς ἰχθῦς αὐτοῦ· ἄς ἐνθυμηθῶμεν τὸν παρὰ Ῥωμαίοις ἐπικρατοῦντα νόμον, καθ' ὃν μετὰ τὴν δολοφονίαν κυρίου τινὸς ἅπαντες οἱ ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ δούλοι ἐπρεπε νὰ φονεύωνται, τοῦθ' ὅπερ καὶ αὐτὸς ὁ Οὐλπιανὸς ἐπιτρέπει. Ἀς ἀναμνησθῶμεν τῶν κίματηρῶν μονομαχιῶν, τῆς ψυχγωγίας ταύτης τοῦ Ῥωμαϊκοῦ ὄχλου, τῶν παρασκευαζομένων ὑπὸ τοῦ καλοῦ Τραϊανοῦ, τοῦ πρᾶου Τίτου, τοῦ εὐσεβοῦς Μάρκου Αὐρηλίου, περὶ τῶν ὑποίων βαθύς τις γνώστης τῆς ἀρχαιότητος (ὁ Λεῖψιος) δυσχυρίζεται ὅτι ἐν τοῖς πολέμοις δὲν ἔχετο τοσοῦτον αἷμα, ὅσον ἐν τοῖς ἀπανθρώποις τούτοις θεάμασιν, ἐν οἷς πολλάκις εἰκοσακισχίλιοι δούλοι ἐθυσιάζοντο ἐντὸς μηνὸς, καὶ τὰ ὅποια πρῶτον διὰ τοῦ χριστιανισμοῦ ἀπεσκορχίσθησαν ἐκ τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας. Ἀς ἐνθυμηθῶμεν τέλος τὰς συνήθεις ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἀνθρωποθυσίας, τὰς ἐκθέσεις τῶν παιδῶν, τὴν δουλικὴν μεταχείρισιν τοῦ γυναικείου φύλου, τὴν ὑπέρμετρον πατρικὴν ἐξουσίαν, τὰς ἀπανθρώπους καὶ παραδόξους ποινὰς καὶ ἕτερα, καὶ παραβάλλοντες αὐτὰ πρὸς τὴν σημερινὴν τῆς ἀνθρωπότητος κατάστασιν ἄς κρίνωμεν εἰ τὰ ἥθη σήμερον εἶναι ἀνθρωπινώτερα ἢ τότε.

Καὶ ὅμως ἀναφωνοῦσιν οἱ ἐναντίοι, πῶς συμβιβάζονται πρὸς τὸ τοσοῦτο ἐγκωμιαζόμενον πνεῦμα τῆς φιλανθρωπίας καὶ ἀγάπης, τὸ πολέμιον πνεῦμα τοῦ φανατισμοῦ, τὰ ἱκρίωματα τῶν αἱμάτων καὶ αἱ πυραὶ, αἱ λεγόμεναι Dragonnades καὶ οἱ θρησκευτικοὶ πόλεμοι πρὸς τοὺς ἑτεροθρήσκους; ἀπεναντίας πόσον μεγάλη εἶναι ἡ ἀνεξιθρησκεία τοῦ ἐθνισμοῦ; Γοιᾶῦτα καὶ πολλὰ ἕτερα προβάλλουσιν, ἐπὶ τέλους δὲ ὑπολογίζοντες ὅτι ὑπὸ τὸ πρό-σχημα τῆς χριστιανικῆς θρησκείας ἐθυσιάσθησαν

ὕπὲρ τὰ δέκα ἑκατομμύρια ἀθῶων ἀναφωνοῦσιν ὡς ὁ Βολταῖρος· Religion chretienne, voilà les effets! Ἀληθῶς οὐδεὶς θέλει ἀρνηθῆ ὅτι ταῦτα εἶναι ἐπονείδιστος κηλὶς ἐν τῇ χριστιανικῇ ἱστορίᾳ, καὶ λυπηρὰ ἀπόδειξις τοῦ ὅτι καὶ αὐτὸ τὸ φῶς τῆς ἀγάπης ἐν ἀνθρωπίναις χερσὶ δύναται νὰ καταστῇ ἡ φονικὴ δᾶς τοῦ πάθους καὶ τῆς παραφορᾶς· ἀλλ' ὅμως δύνανται ἄρα γε οἱ τοιαῦτα κατὰ τοῦ χριστιανισμοῦ προβάλλοντες νὰ ἀποδείξωσιν ὅτι τὰ κακουργήματα ταῦτα εἶναι ἐνέργειαι τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας ἐν τῇ αὐτῇ ἐννοίᾳ, ἐν ᾗ παραδείγματος χάριν ἡ κατὰ τῶν ἑτεροπίστων διαγωγὴ ἡ ἐπιτασσομένη ὑπὸ τῶν θρησκευτικῶν βίβλων τῶν Περσῶν καὶ τῶν Ἰνδῶν; Δύνανται οἱ τοιοῦτοι νὰ δυσχυρισθῶσιν ὅτι αἱ ἱεραὶ ἐξετάσεις καὶ αἱ πυραὶ, οἱ θρησκευτικοὶ πόλεμοι καὶ αἱ θεοδικίαι αἱ τῷ χριστιανισμῷ προσαπτόμεναι ἀπορρίπτουσιν ἀπ' αὐτοῦ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ, ἡ ὅτι ὁ χριστιανισμὸς μὲ τὴν μάχιραν καὶ τὸ πῦρ εἰς τὴν χεῖρα πρέτρεπε τοὺς ὁπαδοὺς αὐτοῦ εἰς τὸν κατὰ τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων πόλεμον; Οὐδέποτε οὐδαμῶς. Δὲν ἀρνούμεθα τῇ ἀληθείᾳ ὅτι τοιαῦτα ἐγένοντο καὶ δύνανται νὰ συμβῶσιν ἔτι καὶ νῦν ἐν τῷ χριστιανικῷ κόσμῳ, ὅτι πολλάκις ὁ χριστιανισμὸς παρὰ τοιοῦτοις λυμεῶσι καὶ διαφθορεῦσι τοῦ καθαροῦ αὐτοῦ πνεύματος δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ὄργανον τῆς κακοηθείας αὐτῶν· ἀλλ' ὅμως, ὡς καὶ ἄνωτέρῳ ἐλέγομεν, ὁ ἀμερόληπτος τῶν πραγμάτων ἐρευνητὴς πρέπει νὰ διακρίνῃ τὸ ἀληθὲς ἀπὸ τοῦ ψεύδους, τὴν ἀρχὴν ἀπὸ τῶν τυχαίων γεγονότων, τὴν κατάχρησιν ἀπὸ τῆς χρήσεως. Ἀλλὰ καὶ τί εἶναι ἄρα γε ἡ παρὰ τῶν πολεμίων ἐγκωμιαζομένη ἀνεξιθρησκεία τοῦ ἐθνισμοῦ; Ἡ ἀνεξιθρησκεία αὕτη δὲν ἐστηρίζετο ἐπὶ τῆς παραστάσεως τοῦ τιμᾶν τὴν συνειδήσιν τοῦ ἄλλου, δὲν ἠδράζετο ἐπὶ τῆς ἀρχῆς ὅτι ἕκαστος κέκτηται τὸ δικαίωμα τοῦ λατρεύειν τὸν Θεὸν αὐτοῦ ὅπως βούλεται· ὁ πολίτης τῆς ἀρχαιότητος δὲν εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ ἀποδεχθῇ ξένην λατρείαν· τοῦτο ἐπετρέπετο μόνον εἰς τοὺς ξένους. Ἡ θρησκεία παρ' αὐτοῖς ἦν πρᾶγμα τῆς πολιτείας, ἐκάστη δὲ προσβολὴ τῶν θρησκευτικῶν νόμων ἐκολάζετο ὡς πολιτικὸν ἔγκλημα. Ἐντεῦθεν καὶ ὁ Σωκράτης ἐν τῇ ἐλευθείᾳ Ἑλλάδι ὥφειλε νὰ πῇ τὸ κώνειον ὡς νεωτεριστής· ὁ Μαικῆνας συμβουλεύει τὸν Αὐγουστον ὅπως μισθὴ καὶ κολᾶζῃ τοὺς ξένον τι ἐν τῇ θρησκείᾳ παρεισάγοντας, οἱ δὲ Ῥωμαῖοι καθόλου ἦσαν ἀνεξιθρησκοὶ ἐφ' ὅσον τοῦτο συνέφερεν εἰς τὴν πολιτείαν αὐτῶν· ἀλλ' ἐναντίον τοῦ χριστιανισμοῦ, ὅστις κατεργάζετο ὡς ἐπιβλαβὴς καὶ ἐπικίνδυνος τῇ πολιτείᾳ φρενὸς καλέσῃ τῷ τρόπῳ, ἐξεδηλώθη ὁ ἀπανθρωπότετος φανατισμός. Ἀπεναντίας πρῶτον διὰ τοῦ χριστιανισμοῦ

συνειδητὸν κατέστη τὸ ἀληθὲς ἀξίωμα τῆς ἐλευθερίας τῆς θρησκείας καὶ συνειδήσεως, ὅπως τοῦτο τορῶς ἐξεφράσθη ὑπὸ τε τῶν ἐπιστημοτάτων τῆς Ἐκκλησίας πατέρων καὶ τῶν πλείστων χριστιανῶν αυτοκρατόρων, ἡγουμένου Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου.

Τὸ ἄνωτέρῳ μνημονευθὲν πνεῦμα τῆς φιλάνθρωπίας καὶ πραότητος ἐκτὸς τῆς ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ τεθείσης ἀρχῆς τῆς ἀγάπης, τὴν βάσιν αὐτοῦ εἶχε καὶ ἐν τούτῳ ὅτι πρῶτον διὰ τοῦ χριστιανισμοῦ ἀνεγνωρίσθη ἡ καθολικὴ ἀνθρωπίνη ἀξία, ἡ ἀπόλυτος καὶ πασῶν τῶν πολιτικῶν σχέσεων ἀνεξάρτητος ἀξία τοῦ ἀνθρώπου ὡς τοιοῦτου.

Παρὰ τοῖς Ἕλλησι καὶ Ῥωμαίοις ὁ ἄνθρωπος εἶχεν ἀξίαν τινὰ οὐχὶ καθ' ἑαυτὸν ὡς πλάσμα Θεοῦ ἀλλ' ὡς μέλος τῆς πολιτείας, ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶχεν ἀξίαν ἀνθρωπίνην ἀλλὰ πολιτικὴν. Ἡ ἀπόλαυσις ἀνθρωπίνων δικαίων ἐξήρτητο ἐκ τῶν πολιτικῶν. Πρῶτον εἰς τὸν χριστιανισμὸν ὀφείλομεν τὸ ὅτι ἕκαστος ἄνθρωπος ὡς τοιοῦτος δικαιούται ἐπὶ τῆς ἐλευθερίας καὶ ἀπολαύσεως ἀνθρωπίνων δικαίων· ἡδὴ πρῶτον ὁ ἄνθρωπος εἰσέδυσεν εἰς τὰ βᾶθη τῆς φύσεως αὐτοῦ καὶ εἶδεν ἐν αὐτῇ ἀξίαν ἄγνωστον πρότερον· ἐν τῷ πρὸς σωτηρίαν τῆς ἀνθρωπότητος ταπεινωθέντι Θεῷ ἀνυψώθη ὁ ἄνθρωπος καὶ ἐκ τῆς διδασκαλίας περὶ τῆς τῷ Θεῷ συγγενείας τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, τῆς καθολικότητος τῆς σωτηρίας τῆς θείας υἱοθεσίας, τῆς ἐν τῷ Χριστῷ ἐνότητος καὶ ἰσότητος πάντων τῶν ἀνθρώπων καὶ λοιπῶν ἄλλων ἀνεγνώρισε τὸ μέγεθος τῆς ἰδίας ἀξίας· ὅθεν δικαίως ὁ μέγας τῶν Γερμανῶν ποιητὴς Schiller λέγει ὅτι ἡ Ἑλλὰς καὶ ἡ Ῥώμη ἠδύναντο νὰ παραγάγῃ μόνον ἐξόχους Ἑλληνας καὶ Ῥωμαίους, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἀνθρώπους. Διὰ τοὺς Ἀθηναίους ἅπας ὁ λοιπὸς κόσμος ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος ἦν μόνον μία ἔρημος βαρβάρων, οἱ δὲ Ῥωμαῖοι ἐπὶ τοῦ μεγάλου θεάτρου τῆς κυριαρχίας αὐτῶν οὐδὲν ἕτερον κατέλιπον εἰμὴ Ῥωμαίους πολίτας καὶ δούλους· ἡμεῖς ὅμως ἔχομεν ἀγαθὸν ἀναφαίρετον τὴν ἀνθρωπίνην ἐλευθερίαν, ἀγαθὸν, τὸ ὅποιν ἀνεξάρτητον πάσης μεταβολῆς πολιτεύματος καὶ πολιτικῆς ἀνατροπῆς στηρίζεται ἐπὶ τῆς ἀκραδάντου βάσεως τῆς διανοίας καὶ δικαιοσύνης.

Διὰ τῆς ιδέας ταύτης ἐξηλείφθη πρῶτον ἡ αἰωνίως ἐπονείδιστος τῆς ἀρχαιότητος κηλὶς, ἡ δουλεία δυνατὸν ἢ τύχη τῶν δούλων νὰ ᾔτο πολλάκις ἀρκούντως μετρία καὶ ἀνεκτὴ, πάντοτε ὅμως ὡς κατάστασις, ἐν ᾗ ὁ ἄνθρωπος δὲν ἐθεωρεῖτο ὡς πρόσωπον ἀλλὰ πρᾶγμα, ἦν ἀνύθικος· τοῦτο δὲ οὐδαμῶς ἐπῆλθεν εἰς τὸν νοῦν οὔτε τοῦ Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους οὔτε τοῦ Κικέρωνος καὶ Σενέκα.

Ὁ δούλος παρὰ τοῖς ἀρχαίοις δὲν εἶναι ἄνθρωπος, στερεῖται ἐλευθερίας θελήσεως, στερεῖται δι-

καίων καὶ τῆς ἀρετῆς αὐτῆς εἶναι ἀνεπίδεκτος. Ὁ Πλάτων ὁμολογεῖ μὲν ὅτι ὑπάρχουσι δοῦλοι ἐξασκήσαντες τὴν ἀρετὴν, ἐπὶ τέλους ὅμως καταλήγει εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἐκ φύσεως εἶναι δοῦλοι διότι ἡ φύσις τοὺς μὲν προώρισεν εἰς ἄρχοντας, τοὺς δὲ εἰς δούλους· ὁ Ἀριστοτέλης μάλιστα οὐδαμῶς ἀφίσταται τοῦ νὰ δικαιολογήσῃ τὴν δουλείαν ὡς τι φυσικόν· ἐν τῷ πρώτῳ βιβλίῳ τῶν Πολιτικῶν αὐτοῦ μεταξὺ ἄλλων λέγει ὅτι ἐν πάσῃ οἰκογενείᾳ ὑπάρχουσι δύο εἰδῶν ὄργανα ἄψυχα καὶ ἐμψυχα· τὸ πρῶτον εἶναι δοῦλοι ἄνευ ψυχῆς, τὸ δεύτερον εἶναι ὄργανα μετὰ ψυχῆς καὶ τοιοῦτοι εἶναι οἱ δοῦλοι. "Οτι εἶναι ὁ βοῦς εἰς τὴν πτωχὸν, τοῦτ' αὐτὸ ὁ δοῦλος εἰς τὸν πλούσιον· ὁ δοῦλος οὐδαμῶς διαφέρει τοῦ ζώου διότι ἀμφότεροι χρησιμεύουσι πρὸς ἱκανοποίησιν σωματικῶν ἀναγκῶν· ὁ δοῦλος ἔχει ψυχὴν ἀλλ' ἄνευ θελήσεως, αἰσθάνεται ὅτι ἔχει νῦν ἀλλὰ στερεῖται αὐτοῦ. Ἕλλην τις φιλόσοφος παρὰ Κικέρωνι προτείνει τὸ καζουϊστικὸν ζήτημα εἰάν ἐν θαλασσίῳ τινὶ κλύδωνι εἶναι προτιμότερον νὰ ρίψῃ τις πολύτιμον ἵππον, ἢ θυσιάσῃ ἄθλιόν τινα δούλον. Τόσων ὀλίγων ἀνεγνωρίζετο ἡ ἀνθρωπίνη ἀξία εἰς τοιαύτην πολυἀριθμὸν τάξιν ἀνθρώπων, ἥτις ἐν τῇ ἐποχῇ παρχδείγματος χάριν Δημητρίου τοῦ Φαληρέως ἐν Ἀττικῇ μόνον ἠρίθμει 400,000 ἀπέναντι 100 ἐλευθέρων πολιτῶν, ἐν δὲ τῇ Ρώμῃ ἐν τῇ αὐτοκρατορικῇ ἐποχῇ ἀπέναντι δύο ἑκατομμυρίων κατοίκων τὸ ἐν ἀπετελεῖτο ἐκ δούλων, ὡς ἀποδεικνύει σήμερον ὁ Hasek. Ἀνάλογος τῶν περὶ τῶν δούλων φρονημάτων ἦν καὶ ἡ χρῆσις αὐτῶν ὡς πράγματα ἀγοραζομένων, πωλουμένων, δωρουμένων, κληρονομουμένων, σταυρουμένων, φονευομένων καὶ μύρια ἕτερα πασχόντων, ὡς διηγείται ἡμῖν ἡ ἱστορία. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές ὅτι ἤδη πρὸ τῶν χριστιανῶν αὐτοκρατῶν ἐξεδόθησαν ἀνθρωπινώτεροί τινες νόμοι ἀφορῶντες τὴν ἐπιεικῆ καὶ φιλάνθρωπον χρῆσιν τῶν δούλων, ὅτι ἐν τῇ ἐποχῇ τῆς θρησκευτικῆς καταστάσεως ἀναφαίνονται ἵχνη τινὰ ἀναγνωρίζοντα τὸ ἄδικον τῆς δουλείας, ἀλλ' ὅμως εἰς τὸν χριστιανισμὸν ἀπείλεται κυρίως ὁ θρίαμβος ὅτι διὰ τῆς ἀνακηρύξεως τῆς ἀρχῆς τῆς ἰσότητος καὶ ἀνθρωπίνης ἀξίας· τὴν σχέσιν ταύτην τὸ μὲν παρέστησεν ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ κόσμου ὡς ὅλως ἄδικον καὶ ἁμαρτωλὸν, τὸ δὲ πράγματι ἐξηλείψε καὶ κατέστρεψε. Διὰ τοῦ χριστιανισμοῦ πρῶτον οἱ δοῦλοι ἔλαβον τὴν συνειδήσιν τῆς θείας υἰοθεσίας καὶ τῆς ἰσότητος μετὰ τῶν κυρίων αὐτῶν. Ὁ χριστιανισμὸς βεβαίως δὲν ἐκτῆρυξε παρρησίαν τὴν κατάργησιν τῶν δούλων, οὐδὲ ἠδύνατο νὰ πράξῃ τοῦτο, διότι δικαίως ἤθελε χαρακτηρισθῇ ὡς ἄμεσος καὶ βιαία ἀνατροπὴ τοῦ καθεστώτος· ὁ χριστιανισμὸς ἐν πρώτοις ἐσχόπει τὴν κατάργησιν τῶν

ἐσωτερικῶν δεσμῶν τῆς ἁμαρτίας ἐν τῇ βεβαίᾳ ἐλπίδι ὅτι σὺν τῷ χρόνῳ κατάργηθήσονται καὶ οἱ ἐξωτερικοί· οὕτω πραγματικῶς ἡ ἐπιβρῶς αὐτοῦ ἐδείχθη ἐν τῇ διαδόσει τῆς περὶ ἰσότητος τῶν ἀνθρώπων πεποιθήσεως καὶ τοῦ ἀδίκου τῆς δουλείας οὕτως ὥστε πολλοὶ εἰς Χριστὸν ἐπιστρέφοντες ἐδώρουν τοῖς δούλοις αὐτῶν τὴν ἐλευθερίαν· ὡσαύτως καὶ ἡ Ἐκκλησία δὲν ἐξέδωκεν ἐξωτερικὸν νόμον περὶ ἀπελευθερώσεως τῶν δούλων, ἀλλ' ἡ ἄμεσος ἀσκήσις ἐνέργειας μεγάλως συνετέλεσεν εἰς τοῦτο· εἰς τρόπον ὥστε ὁ περίφημος ἱστορικὸς Raumer ἑμιλῶν περὶ τούτου λέγει, ὅτι οἱ ἐπιστημότεροι τῆς ἐκκλησίας πατέρες καὶ πάπαι τοσοῦτον ὀριστικῶς ἀνεκηρύχθησαν κατὰ τῆς δουλείας καὶ διὰ τοιούτων ἀξιεπαίνων παραδειγμάτων ἐνήργουν, ὥστε δὲν πρέπει νὰ ἀρνηθῶμεν τῇ Ἐκκλησίᾳ τὴν εὐεργεσίαν ταύτην· οὕτω πραγματικῶς διὰ τῆς ἀνακηρύξεως τῶν φιλάνθρωπικῶν τοῦ Εὐαγγελίου ἀρχῶν καὶ τῆς διαδόσεως αὐτῶν εἰς εὐρυτέρους κύκλους βαθμηδὸν ἐξαλείφεται, ἐλπίζομεν δὲ στεννῶς εἰς τὴν παντελεῖ τῆς κληίδος ταύτης ἐξέλκειν.

Ἄλλ' ὅπως ἡ ἀναγνώρισις τῶν ἀνθρωπίνων δικαιῶν οὕτω καὶ ἡ τιμὴ τῆς ἀνθρωπίνου ζωῆς εἶναι μία εὐεργετικὴ ἐνέργεια τοῦ χριστιανισμοῦ. Ἰδίως ὅσον ἀφορᾷ τὸν φόνον τῶν παίδων εἶναι λίαν παράδοξον μεθ' ὀπόσης φρικαλεότητος ἦν διαδεδομένος ἐν τῷ ἐθνισμῷ. Ἐν πάσῃ τῇ πεπολιτισμένῃ Ἑλλάδι, ἐκτὸς τῶν Θηβῶν, ἡ ἔκθεσις τῶν παίδων ἦν ἐπιτετραμμένη καὶ συνήθης, παρὰ τοῖς Σπαρτιάταις μάλιστα ὁ φόνος τῶν ἀσθενῶν παίδων ἦν νόμος· ὁ Ἀριστοτέλης ἐν τῇ πολιτείᾳ αὐτοῦ λέγει ἐν τισὶ περιπτώσεσιν, ὅπως μὴ ἐπὶ πολὺ ἀυξάνῃ ὁ ἀριθμὸς τῶν πολιτῶν ἔστω νόμος μηδὲν πεπρωμένον τρέφειν καὶ ἐμποιεῖσθαι τὴν ἀμβλωσιν. Κατὰ τοὺς νόμους τοῦ Ρωμύλου οἱ Ῥωμαῖοι ὤφειλον νὰ ἐκθέτουν αὐτὰ ἢ καὶ νὰ φονεύουν. Ὡσαύτως ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων ἐν τῇ πρωτεύουσῃ τῆς Κίνας 9000 παίδων παραδίδονται εἰς τρομερὸν θάνατον. Ἐπὶ τῶν Παραδεισιῶν νήσων ὁ φόνος τῶν παίδων κατέστη δημοτικὸν ἔθος, ἔλαβε μάλιστα καὶ χροιάν θρησκευτικὴν· ὥστε κατὰ τινὰ ἱεραπόστολον τοῦ 1797 ἐν τινὶ νήσῳ Tachiti τὰ τρία τρίτα τῶν τέκνων τῶν οἰκογενειῶν ἐθυσιάζοντο, ὥστε ἑκάστη οἰκία ἠρίθμει μόλις 2—3 τέκνα. Πρεσβύτης τις φύλαρχος τῶν μερῶν ἐκείνων μετὰ τὴν εἰς Χριστὸν ἐπιστροφήν αὐτοῦ ἔλεγε· μεγάλη ἦν ἡ οἰκογένειά μου, ἀλλ' ἐγὼ μόνος ἐναπελείφθην· ὅλα τὰ τέκνα μου ἐθυσιάσθησαν ἐν τῷ βωμῷ τοῦ Διὰ βόλου· ἤμην πατὴρ 19 παίδων, ἀλλὰ πάντα ἐφονεύθησαν καὶ ἡ ψυχὴ μου νῦν τείνει πρὸς αὐτὰ, θρηνεῖ ἡ καρδιά μου καὶ χύνει δάκρυα ἐπὶ τῇ ἀπωλείᾳ αὐτῶν. Ἀλλὰ καὶ πόσον δυστυχῆ ἦσαν τὰ

τέκνα ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἐστερημένα παντὸς δικαίου ἀπέναντι τῆς ἀπολύτου ἐξουσίας τῶν γονέων ἐν τῇ βωμαϊκῇ αὐτοκρατορίᾳ, μαρτυρεῖ ὁ Γίββων ἐν τῇ ἱστορίᾳ αὐτοῦ. Ἐν τῇ πατρικῇ αὐτοῦ οἰκίᾳ ὁ Ῥωμαῖος, λέγει, ἦν μόνον ὡς πρᾶγμα καὶ κατὰ τοὺς νόμους ἵστατο ἐν τῇ αὐτῇ τάξει μετὰ τῶν κινήτων ἀγαθῶν, τῶν κτηνῶν καὶ τῶν δούλων, τὰ ὅποια ὁ κύριος εἶχε τὸ δικαίωμα αὐθαίρετως νὰ μεταχειρισθῇ χωρὶς νὰ ᾔῃαι ὑπόλογος εἰς ἀνθρώπινόν τι δικαστήριον. Ἐν τούτοις καὶ τὴν ἠθικὴν ταύτην ἀσχημίαν ἀπέβαλεν ὁ χριστιανισμὸς ἅμα τῇ ἐμφανίσει αὐτοῦ, παρασχὼν τοῖς τέκνοις τὰ δίκαια αὐτῶν. Τὸ Εὐαγγέλιον ἐδίδαξε τοὺς γονεῖς νὰ θεωρῶσι τὰ τέκνα αὐτῶν ἄλλως, ὡς δῶρον Θεοῦ, ὡς ἐμπιστευμένον ἐχέγγυον, δι' ὃ εἶναι ὑπεύθυνοι τῷ Θεῷ. Ἐνταῦθα δὲν γίνεται λόγος μόνον περὶ τῶν καθήκοντων τῶν τέκνων, ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν τῶν γονέων, οἵτινες ἔχουσι τὸ μέγα ζήτημα τοῦ νὰ ἀνατρέψωσι τὰ τέκνα αὐτῶν ὡς τέκνα Θεοῦ διὰ τὴν βασιλείαν αὐτοῦ.

Ἡ ἄνω μνησθεῖσα ἔλλειψις φιλάνθρωπίας καὶ λεπτότητος, ἡ παραγνώρισις τῆς ἀνθρωπίνης ἀξίας κατεδείχθη παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἰδίᾳ ἐν τῇ ἐξουτελίσει καὶ ταπεινώσει τοῦ γυναικείου φύλου. Οὐ μόνον παρ' ἅπασιν τοῖς ἀγρίοις καὶ ἀπολιτίστοις ἔθνεσιν ἡ γυνὴ ἐν γένει ἐθεωρεῖτο ὡς τι ἴσον πρὸς τὰ οἰκιακὰ σκεύη καὶ ἐταπεινοῦτο μέχρι τῆς λυπηροτάτης δουλείας ἢ τοῦ ἀπλοῦ ὀργάνου αἰσθητικῆς ἡδονῆς, οὐδεμίᾳ δὲ ὑπῆρχεν ἠθικὴ σχέσις μετὰ τὸν ἄνδρα καὶ γυναικὸς, ἀλλὰ καὶ παρ' αὐτοῖς τοῖς μᾶλλον πεπολιτισμένοις καὶ ἀνεπτυγμένοις καθορᾶται παρὰ τὸν νόμον τῆς ταπεινώσεως τοῦ ἐτέρου φύλου, ἐμβλέπεται δ' αὕτη ἐν τῇ ἐλλείψει τῆς λεπτότητος τοῦ αἰσθηματος, τῇ στερήσει ἠθικότητος καὶ τῇ μονομερείᾳ τῆς ἀναπτύξεως αὐτῆς. Ἐν ἀπάσῃ ἐν γένει τῇ ἀνατολῇ ἡ γυνὴ, ὡς γνωστὸν, διετέλει ἐν καταστάσει ἐγγιζούσῃ τῇ δουλείᾳ. Παρὰ τοῖς Ἰνδοῖς τὸ ὠραῖον ἰδανικὸν τῆς γυναικὸς, ἡ Σακοντάλα, ἔζη μόνον ἐν τῇ ποιήσει, ἐνῶ ἐν τοῖς νομοθετικοῖς αὐτῶν βιβλίοις αἱ γυναῖκες παραβάλλονται πρὸς τοὺς γέροντας, δούλους καὶ λεπρούς καὶ καταδικάζονται πολλάκις εἰς τὰς ἀτιμοτάτας κολάσεις. Εἰς ἐλεεινὴν κατάστασιν διετέλει ἡ γυνὴ καὶ παρὰ τοῖς Σίναις. Τί δὲ δυνάμεθα νὰ περιμένωμεν περὶ τῆς καταστάσεως τῶν γυναικῶν ἐν Ἑλλάδι, ἀφοῦ εἰς τῶν ἀρχαιοτάτων αὐτῆς ποιητῶν λέγει περὶ αὐτῶν (Ἡσιόδ. Θεογ. 583)

Ἐκ τῆς γὰρ (Πανδώρας) γένος ἐστὶ γυναικῶν θη-
λυτερῶν
τῆς γὰρ δλωτόν ἐστι γένος καὶ φύλα γυναικῶν
πῆμα μέγα θνητοῖσι μετ' ἀνδράσι ναιετάουσι;

Καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς Ἀθήναις καὶ ἐν τῇ ἀνθηροτάτῃ ἐτι ἐποχῇ τῆς ἐλληνικῆς τέχνης καὶ ἐπιστήμης περιορώμενον ἀπαντῶμεν τὸ γένος τῶν γυναικῶν. Πόσον περαιτέρω ταπεινῶς ἐφρόνουσιν περὶ γυναικὸς φανεροῦται καὶ ἐκ τοῦ Ἀριστοτέλους λέγοντος ὅτι αἱ γυναῖκες εἶναι εἶδη τεράτων καὶ ἡ ἀρχὴ διαφθορᾶς τῆς φύσεως, καὶ τοῦ Πλάτωνος προτείναντος ἐν τῇ ἰδανικῇ αὐτοῦ πολιτείᾳ κοινοκτημοσύνην τῶν γυναικῶν, ἐπὶ καταστροφῇ τῶν λεπτοτέρων καὶ ἠθικωτέρων σχέσεων.

Μεῖζονος τιμῆς καὶ ὑπολήψεως ἀπῆλθεν ἡ γυνὴ παρὰ τοῖς Σπαρτιάταις, Ἰουδαίοις, Ῥωμαίοις καὶ Γερμανοῖς· ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα ὅποια κηλίδες καὶ ἀσχημίαι δὲν ἀπαντῶσιν! Ἐωθινὴ τις προσευχὴ τῶν Ἰουδαίων περιεῖχε τὴν ἔννοιαν· εὐλογητὸς εἶ ὁ Θεὸς ὁ δημιουργὸς τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς ὅτι οὐκ ἐποίησάς με γυναῖκα. Ἐν δὲ τῷ Ταλμουθ λέγεται· ὁ διδάσκων τὸν νόμον τῇ θυγατρὶ αὐτοῦ εἶναι μωρὸς· βασιβῆνος δὲ τις ἔλεγεν ὅτι προτιμότερον νὰ κατῇ ὁ νόμος παρὰ νὰ παραδοθῇ εἰς τὰς γυναῖκας. Ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις ἐν τοῖς ἀρχαίοις καὶ μετὰ ταῦτα χρόνοις δὲν εὐρίσκομεν τὰς γυναῖκας εἰς κρείσσονα κατάστασιν· οὕτω παραδείγματος χάριν ἀπαντᾷ ὁ νόμος ὅτι ὁ πολίτης δὲν εἶχε τὸ δικαίωμα τοῦ καταστῆσαι κληρονόμον τὴν γυναῖκα καὶ θυγατέρα αὐτοῦ· ἡ μήτηρ δικαιοματικῶς δὲν συμμετεῖχε τῆς εὐτυχίας καὶ δυστυχίας τῶν τέκνων αὐτῆς· μάλιστα δὲ ἐπ' αὐτῆς ἐπεξετίνατο καὶ ἡ ἀπόλυτος τοῦ ἀνδρὸς ἐξουσία. Ἐὰν ἐρευνήσωμεν περαιτέρω τοὺς Γερμανοὺς, δὲν πρέπει καὶ ἐνταῦθα νὰ λησμονήσωμεν ὅτι πολλάκις τοσοῦτο σκληρῶς μετεχειρίζοντο τὰς γυναῖκας, ὥστε τὰς θυγατέρας αὐτῶν ἐπώλουν ὡς ἐμπορεύματα. Ἐν γένει εἰπεῖν, παρὰ τοῖς ἀρχαίοις δυσκόλως δύναται τις νὰ εὕρῃ γυναικίους χαρακτῆρας μετ' ἐκείνης τῆς βαθύτητος, λεπτότητος, ἐσωτερικότητος καὶ ἰδανικότητος, οἷους ἀπαντῶμεν ἐν τῇ χριστιανικῇ ἱστορίᾳ. Ὁ χριστιανισμὸς πρῶτος καὶ ἐνταῦθα ἐπεδείξατο τὴν εὐεργετικὴν αὐτοῦ ἐπιρροήν, ἀνυψώσας τὴν γυναῖκα εἰς τὴν ἀρχικὴν αὐτῆς ἀξίαν καὶ ἀποκαταστήσας τὴν πρὸς τὸν ἄνδρα ἰσότητά αὐτῆς. Τὸ Εὐαγγέλιον διέβρῃσε τοὺς δεσμοὺς ἐκείνους, πρὸς αὐς τὸ ἀσθενὲς ἡμῖς τοῦ γένους ἡμῶν ἐδέδετο, ἀπέβαλε τὴν ἐπ' αὐτοῦ αἰωρουμένην κατάραν καὶ ἐντεῦθεν ἐθεμελίωσε τὴν λεπτὴν ἐκείνην καὶ ἠθικὴν σχέσιν, δι' ἣς ἡ νεωτέρα ἀνάπτυξις διακρίνεται τῆς ἀρχαίας· οὕτω δὲ ἡ γυνὴ κατέστη ἡ χαρὰ καὶ ὁ κόσμος τοῦ ἀνδρὸς, ἡ πιστὴ τῶν τέκνων μήτηρ καὶ ὁ ἀδάμας τοῦ θλοῦ οἰκογενειακοῦ βίου.

Ἐνταῦθα ἡδυνάμεθα διὰ βραχείων νὰ ἀναπτύξωμεν καὶ τὴν ἐπιρροήν τοῦ χριστιανισμοῦ ἐπὶ τοῦ οἰκογενειακοῦ, πολιτικοῦ καὶ κοινωνικοῦ βίου ἰδίᾳ,

νὰ καταδείξωμεν τὴν ἀγιότητα τοῦ γάμου ἐν τῷ
 χριστιανικῷ κόσμῳ, τὴν ἐπιβρόχην αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ
 δημοσίου τῶν λαῶν καὶ τῶν πολιτειῶν βίου, ἐπὶ
 τῆς πολιτικῆς ἐν γένει ἀναπτύξεως καὶ τοῦ πολι-
 τισμοῦ, τῆς τέχνης καὶ ἐπιστήμης καὶ ἄλλων
 πολλῶν σημείων τῆς ἀνθρωπότητος. Ἀλλὰ καὶ διὰ
 τῶν μέχρι τοῦδε λεχθέντων ἀρκούντως, νομίζομεν,
 καταδείχθῃ ἡ κοσμοσωτήριος ἠθικὴ ἐπιβρόχὴ τοῦ
 χριστιανισμοῦ, πρὸς τὴν ὁποίαν οὐδὲν ὄμισον φαι-
 νόμενον ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ ἀνθρωπίνου πολιτισμοῦ
 δύναται νὰ παραβληθῇ. Δὲν ἀρνούμεθα ὅτι καὶ
 ἕτερα στοιχεῖα ἐπέδρασαν πολλαχῶς, πρέπει δὲ
 μετ' εὐγνωμοσύνης νὰ ἀναγνωρίσωμεν ὅτι καὶ οἱ ἐν
 τοῖς συγγράμμασι τῶν Ἑλλήνων καὶ Ῥωμαίων
 ἀποτεθειμένοι θησαυροὶ τοῦ πνεύματος ἐχρησίμευ-
 σαν ὑπὸ πολλὰς ἐπόψεις ὡς σωτήριον μέσον ἀνα-
 πτύξεως καὶ δι' αὐτὴν τὴν χριστιανικὴν ἐποχὴν
 καὶ ὅμως εἶναι ἀναμφίβολον ὅτι διὰ τοῦ χριστιανι-
 σμοῦ ἀνεκαινίσθη καὶ ἀνεγεννήθη ἡ ἀνθρωπότης.
 Πανταχοῦ μεταξὺ τῶν ἡμέρων καὶ ἀγρίων, ἀπο-
 λιτίστων καὶ πεπολιτισμένων λαῶν ὁ χριστιανι-
 σμὸς ἐχρησίμευσεν ὡς ἡ κυρία ὠθησις πρὸς τὸν
 πολιτισμὸν καὶ φιλανθρωπισμὸν. Τῷ σταυρῷ κατη-
 κολουθεῖ τὸ ἄροτρον καὶ ἕτερα ἐπιεικῆ ἐργαλεῖα.
 Ἦθη καὶ ἔθιμα, νόμοι καὶ πολιτεύματα, τέχναι
 καὶ ἐπιστῆμαι τὸ μὲν μεταφυτεύονται, τὸ δὲ κα-
 θαρίζονται καὶ διορθοῦνται, πρὸ πάντων δὲ προά-
 γεται ἡ ἠθικὸς. Ἐντεῦθεν ὁ χριστιανισμὸς κα-
 ταδεῖκνυται ὡς θρησκεία τοῦ κόσμου παντός. Βε-
 θαίως δὲν ἐξήσκησε πανταχοῦ τὴν εὐλογημένην
 αὐτοῦ ἐπίδρασιν, ἡμεῖς ὅμως οἱ ἀσθενεῖς θνητοὶ
 δὲν ὀφείλομεν τὴν μεγαλοπρεπῆ πορείαν τῆς θείας
 κυβερνήσεως νὰ μετρώμεν πρὸς τὸ μικροπρεπὲς
 μέτρον τῆς ἀνθρωπίνης ἀνυπομονησίας. Ἐν τῷ
 θεῷ τούτῳ δράματι οἱ αἰῶνες εἶναι μόνον λεπτὰ
 πρῶτα ἢ δεύτερα, ἡ δὲ βασιλεία τοῦ Θεοῦ ὡς
 κόκκος σινάπεως διαδοθεῖσα αὐξάνει κατὰ μικρὸν εἰς
 δένδρον εὐσχιόφυλλον περισκέπον ἅπασαν τὴν ἀν-
 θρωπότητα. Ἀλλ' ὅμως δὲν πρέπει νὰ ἀπορήσωμεν
 ἀφ' ἑτέρου εἰάν ἐν τῇ ἀπαίρῳ ταύτῃ ἀναπτύξῃ τῆς
 ἀνθρωπότητος ὑπάρχωσι καὶ καιροὶ φαινομένης ἡ
 πραγματικῆς ὀπισθοχωρήσεως· οἱ καιροὶ οὗτοι εἶναι
 κρίσεις, ἐν αἷς παρασκευάζεται νέα δύναμις καὶ
 ὑψηλότερα βαθμὶς ἀναπτύξεως· καὶ τοιαῦτα εἶναι
 αἱ ἡμέραι ἐν αἷς ζῶμεν, ἡ ἐποχὴ τοῦ ὕλισμοῦ καὶ
 τῆς ἀδικαφορίας, ἡ ἐποχὴ τοῦ πολέμου κατὰ τοῦ
 χριστιανισμοῦ· ἀγὼν καὶ χριστιανισμὸς συνεζυμώ-
 θησαν ἤδη ἀπ' ἀρχῆς· ὁ ἀγὼν οὗτος οὐδέποτε ἐξη-
 λείφθη, ἐμφανίζεται δὲ ὀρμύς καὶ ἐν ταῖς σήμερον
 ἡμέραις, ἐν αἷς τὸ ἀρχαῖον ἔθνηκον φρόνημα ὑπὸ
 νεωτέρων ἐσθῆτα ἀντιδρᾷ κατ' αὐτοῦ. Ἀλλὰ καὶ
 ἐνταῦθα ἐφαρμοσθήσεται τὸ τοῦ πατρὸς τῆς Ὁρθο-

δοξίας, νεφίδριόν ἐστι καὶ τάχιον παρε-
 λεύσεται.

Φ. Β.

[ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ.—Ἐν τῷ προηγουμένῳ ἀριθμῷ
 παρεισέφρησαν ἐν τῷ πρώτῳ μέρει τῆς ἀνωτέρω
 μελέτης τὰ ἐπόμενα τυπογραφικὰ λάθη, ἅτινα
 διορθωτέον οὕτω.

Σελ. 359, στήλ. α', στίχ. 3 ἀντὶ ἀδυνατοῦ-
 μεν, γράφε ἀδυνατήσομεν.—Αὐτόθι, στίχ.
 44· ἀντὶ τὸ κοινόν, γράφε τί καινόν.—Αὐτ.
 στήλ. β', στίχ. 29· ἀντὶ θεωρηθῇ γράφε δια-
 τηρηθῇ.—Σελ. 360, στήλ. β', στίχ. 7· ἀντὶ
 ἐκτάσει, γράφε ἐντάσει.—Αὐτ. στίχ. 16· ἀντὶ
 χαρακτηριζομένης, γράφε χαρακτηριζο-
 μένους.—Σελ. 361, στήλ. β', στίχ. 17· ἀντὶ
 μὲν, γράφε μία—Αὐτόθι, στίχ. 22· ἀντὶ καὶ,
 γράφε ἡ τις.—Αὐτ. στ. 23· ἀντὶ καὶ, γρ. ἡ τις].

ΜΑΞΙΜΟΥ ΤΟΥ ΜΑΡΓΟΥΝΙΟΥ ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ. ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΚΕ'.

*Ἀσχαρίῳ τῷ Περσίῳ, σοφωτάτῳ ἀνδρὶ, Μά-
 ξιμος ὁ Μαργούριος εὖ πράττειν.*

Ὡς εὐπρόσωπός σοι ἡ ἐξαιτίασις καὶ πρὸς τὸ
 τεχνικώτερον τὰ τῆς ἀπολογίας ἐξέφονται· αὐτὴν
 γὰρ φέρων ἐνέθηκας τοῖς σοῖς γράμμασι τὴν πειθὸν,
 ὥστε πάντοθεν ἄπορον τῷ βουλευσμένῳ ἐγγίγνεσθαι
 τὴν ἀπάντησιν. Τί φῆς; ὑποθέσεως ἀπαρεῖς καὶ
 ἄλλως τε εἰς ἐνδειξιν φίλτρου ὃ γε ἐν τοῖς καλοῖς
 ποριμώτατος, ὃ καὶ φύσις καὶ τέχνη συνελθοῦσαι
 ἀφιλοῦς τὰ ἑαυτῶν ἐχορήγησαν; Τί δ' ἂν καὶ ἐμ-
 ποδῶν ποτε γένοιτο μὴ ὑποφύχρῳ, ἀλλὰ διακαεῖ
 ἔρωτι ἀναπτεροῦν εἰδοῖς ἑαυτὸν καὶ ὅλως τοῦ δω-
 ρουμένου γίγνεσθαι καὶ πρὶν ἢ ἄλλοθεν ποθεν σχεῖν
 τῆς ὀρμῆς τὸ ἐνδόσιμον; Ἐκεῖνο δέ σου πρὸς τοῖς
 ἄλλοις καὶ πάνυ κομψὸν καὶ οὐκ ἄχαρι, τὸ μὴ
 πάνυ πρόχειρον πρὸς τὰ γράμματα. Πότερον οὖν
 παίζεις ἔχων, πρὸς τοῦ Φιλίου, ἢ καὶ σπουδάζεις
 ταῦτα διατεινόμενος; εἰ γὰρ Ἀσκάριος σιωπήσῃ,
 τίς ἐτι φθέγγεται; Καὶ εἰ τῆς συνήθους ἐπιβρόχης
 καθέξουσιν αἱ πηγαί, τί ἂν καὶ πάθαιεν βύακες
 ἐκεῖθεν τὰ ἑαυτῶν δανειζόμενοι; Φιλίας οὖν ἅμα καὶ
 σοφίας μόνοις τοῖς παρὰ σοὶ δυσωπήθητι καὶ μήτε
 ὑποθέσεως ἀπόρει, μήτε πρὸς τὸ γράφειν ἀνεπιτη-
 δεϊότητα προσποιῇ. Καί μοι συγγνώμης πολὺ τὸ
 εὐπαρβήσιαστον τοῖς γράμμασι παρενείραντι, ἀν-
 ταπαιτεῖς δὲ καὶ παρ' ἡμῶν τὰ ὅσα σοι καταθύμια
 καὶ γε οὐ ψεύτη τῆς ἐφ' ἡμῶν ἐλπίδος, εἰ μόνον
 παρείη δύναμις. Τὸ γὰρ δὴ τῆς ψυχῆς πρόθυμον
 καὶ ἤδη ἐπ' ἐρώται· Ὁ παρ' ἐμοὶ τὰς διατριβάς
 ποιούμενος Ἀρτέμιος πρὸ πολλοῦ ἤδη ἐντεῖθεν